

Carles Riba dins el món clàssic

El món clàssic i Carles Riba semblen formar, entre nosaltres, una sola entitat conceptual; més encara, deuen ésser molts els qui només coneixen l'ànima de Grècia i de Roma —de Grècia, particularment— a través de Carles Riba. Aquesta coneixença, de fet, els basta. La imatge que ell pot reflectir-ne serà sempre la més eficient, palpitant i exacta. Tothom, al costat, i alhora, d'un Riba poeta, ha sentit parlar d'un Riba filòleg, hel·lenista i humanista: humanista, per damunt de tot! Ara, cal recordar que sota el mot d'humanista, avui tan en voga, se'ns ha filtrat més d'un abús, més d'una sorpresa —no ja, solament, perquè hagi estat defensat un humanisme marxista, un humanisme totalitari o un humanisme existencialista. Deixem ara de banda aquestes concepcions. La nostra restaurada filologia clàssica no es pot acostar acudint als tòpics, més o menys col·legials o escolàstics, que postulen un retorn a la tradició humanística. L'humanisme de Carles Riba no podia ésser arbitrari ni factici ni còmode; Carles Riba era humanista en tant que subordinava la nostra cultura, en totes les seves relacions, a uns principis greco-romans que li permetien d'interpretar l'home i la condició humana; ho era, encara, per convicció, per mètode, per disciplina.

Quins orígens pot tenir aquesta seva vocació? No és aquest, potser, el moment d'escatir-ho. El que ens interessa ara és de puntualitzar l'hora primerenca en què Carles Riba fa la seva aparició en el món de les lletres clàssiques. La seva primera obra pertany a la poesia llatina: la traducció poètica de les *Bucòliques de Virgili* (Barcelona, 1911).

Aquesta traducció, feta amb innegable il·lusió juvenil, romandrà, malgrat tot, com una fita en la història de la nostra mètrica: per primera vegada, que jo sàpiga, Carles Riba havia aconseguit de donar l'equivalència, sota una fórmula vàlida per sempre —sis ictus i una sàvia distribució de cesures—, de l'hexàmetre clàssic en la nostra llengua. No ens fem il·lusions: l'hexàmetre dels *Himnes homèrics* de Joan Maragall, per exemple, no té gaire, o res, a veure amb el moviment del metre grec. Maragall, com recorda el mateix Riba, feia llegir repetidament a Bosch i Gimpera els hexàmetres homèrics per imbuir-se, talment, de la música grega, i es llançà, és cert, "a una exploració aventurosa de la natura rítmica del català, a tot un subtil assaig d'ordenament de la frase poètica segons les forces a i la durada dels accents"; però l'insuficient coneixença de la mètrica antiga s'havia d'acusar en la imprecisa adaptació del seu hexàmetre. Només

Carles Riba, posseïdor de la tècnica i sens dubte ja ensenyorit de les experiències alemanyes i italianes, ens en donaria la solució.

Enriquit de la seva descoberta, el poeta podia escometre, pocs anys després, la traducció, en hexàmetres, de l'*Odíssea* (Barcelona, 1919), un poema considerat per ell, des del començ, com a text de poesia pura i no com a pintoresca novel·la d'aventures. La nova versió o refosa, enllestida "en apassionada tensió" una trentena d'anys després (Barcelona, 1948; reedició, 1953), garantia, superant-lo de lluny, aquell triomf. El poeta, que coneixia com pocs, per haver-ne estat un viu factor, les proves d'afinament i de depuració a què havia estat sotmès el nostre idioma, i, en l'ordre pràctic, els instruments de treball de què disposen avui l'escriptor i l'investigador, va decidir un nou i total retorn a l'aventura, negant validesa a la primera elaboració. La seva obra va esdevenir, en certa manera, popular; l'hexàmetre romania, per ella, aclimatat al nostre país.

Havia contribuït, sens dubte, a l'impuls de l'aura quasi popular la publicació, poc temps abans, de les *Elegies de Bierville*, cim indubtable, i el més clàssic, de la poesia de Carles Riba, escrites en díctics dactílics, que sorgiren impecablement armats de la seva lenta i total exigència. Mentrestant, el poeta havia recorregut el camí d'una fecunda activitat a través del món clàssic. Cap al 1913 ja havia col·laborat en les *Vides* de Corneli Nepos, de les quals només va sortir un volum dins unes edicions pedagògiques d'autors clàssics, és a dir, la "Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum cum Ibericis uersionibus curante L. Segalà". A penes instituïda la Fundació Bernat Metge, sota el patrocini de Francesc Cambó i la direcció de Joan Estelrich, Carles Riba hi entrava i no en sortiria més, per al profit de tots nosaltres i per al prestigi d'aquest corpus de clàssics grecs i llatins, una de les sòlides bases de la nostra realitat cultural. Carles Riba n'ha estat un dels més eficaços editors, l'assessor tècnic, el revisor general i, des de la mort de Joan Estelrich el 1958, el director. La seva presència, no cal dir-ho, hi serà sempre tan pròxima i tan viva!

Vint-i-set dels cent trenta volums publicats fins avui dins la col·lecció, amb text i traducció, porten el nom, en qualitat d'editor o de col·laborador, de Carles Riba. Va col·laborar, amb Mn. Antoni Navarro i Joaquim Balcells, en l'edició de les *Obres*, en dos volums, d'Ausoni, i, amb Joan Crexells o J. Serra Húnter, en la de tres volums de *Diàlegs* de Plató. La seva tasca més densa, l'ha esmerçada, com se sap, en el trasllat dels clàssics grecs. S'hi ensinistrà, des de la iniciació del corpus, d'una manera gairebé simbòlica, amb la traducció dels "amables models

de virtut i de seny que són el Xenofont socràtic i el Plutarc biògraf". En dos volums primerencs, || que han estat reeditats, va donar els *Records de Sòcrates* i les *Obres socràtiques menors (Economia, Convit, Defensa de Sòcrates)* de Xenofont. La publicació de les *Vides paral·leles* de Plutarc ha ocupat quinze volums al llarg d'un període de dotze anys, de 1934 a 1946. Aquest noble ofici, en un poeta de la grandesa de Carles Riba forçosament havia de culminar, "allí on tota virtut i tot seny s'estimben", en la traducció de les tragèdies d'Èsquil i de Sòfocles. La versió de l'obra tràgica d'Èsquil comprèn tres volums sortits, un per any, de 1932 a 1934: el primer conté *Les Suplicants* i *Els Perses*; el segon *Els Set contra Tebes* i *Prometeu encadenat*; el tercer, *L'Orestea*. Malauradament, la inesperada mort de Carles Riba ens privà de la versió completa de les tragèdies de Sòfocles: el primer volum, aparegut el 1951, inclou *Les dones de Traquis* i *Antígona*; el segon, últim llibre de Riba publicat enguany dins la Fundació Bernat Metge, *Àiax* i *Edip Rei*. Tenia també enllestida la traducció d'*Edip a Colonos*, *Electra* i *Filoctetes*.

Ahora que aquesta versió sofoclea en prosa, Carles Riba començà a publicar una magnífica traducció en vers, que reproduïa rítmicament els esquemes iàmbics, anapèstics trocaics i dactílics de l'original; l'únic volum aparegut fins ara, només en edició de luxe (Barcelona, 1951), conté *Edip Rei*, *Edip a Colonos* i *Antígona*. Aquesta idea de fer nostres, en vers, les tragèdies de Sòfocles ja li venia de molt lluny, probablement dels seus anys d'estudiant, en què es va sentir temptat per "llur bellesa expandida, harmoniosa, subtil, d'un moll, però, ardent i salvatge". En començà l'exercici després d'acabada la primera versió de l'*Odissea*; dues d'elles, *Antígona* i *Electra*, traduïdes en versos mesurats, veieren i tot la llum pública (Barcelona, 1920). Però hagueren de passar molts anys, dins els quals es van inserir la traducció d'Èsquil i la refosa de l'*Odissea*, perquè la tasca fos represa i pogués fer seus, durant vint-i-un mesos ininterromputs, els deu mil versos i escaig de Sòfocles.

Ara, dins la suprema noblesa de les ambicions de la Fundació Bernat Metge, quina ha estat la més rica i permanent conquesta de Carles Riba? No podem, és clar, intentar aquí l'anàlisi de cadascuna de les qualitats, metòdiques, tècniques, erudites o literàries, que caracteritzen les seves obres. Però, lligant-les i superant-les totes, hi trobem una condició insigne: la tònica que va imprimir al seu "segon ofici", el de traductor. Carles Riba va saber realitzar aquell principi que sempre hem sostingut des de la càtedra: la traducció més literària, àdhuc la més poètica, és ahora la més literal. Només així podem aspirar a la traducció perfecta.

Per a assolir-la Carles Riba se serveix d'uns factors bàsics immutables, sempre difícils: la rigorosa economia verbal, la fidelitat a la col·locació original de les frases i de les paraules, la reproducció del to, dels elements expressius i de la personal i intocable substància del model, el respecte al color i a la fesomia del moment històric, la realitat de la paraula viva.

El mateix criteri de dignitat i de reverència el va guiar en la seva delicada tasca de revisor. Sens dubte tots els col·laboradors del corpus cambonià hem sentit la mateixa impressió davant els nostres originals retocats per la seva menuda i ràpida cal·ligrafia: l'anuència i l'admiració. No imposava, enteneu-ho bé, cap norma massa personal d'interpretació i menys d'estil; però aconseguia, amb els seus suggeriments i les seves esmenes, de vegades lleugeríssimes, sempre meditades i obertes a la discussió cordial, aquell sentit d'unitat fonamental, de coherència, de veritat interior, imprescindibles en un treball d'equip. Sovint creïem haver descobert un retoc filològicament i lingüísticament inútil; però una segona o una tercera lectura del passatge ens n'aclaria una especial causa oculta: la millora d'un moviment perplex, la supressió d'un defecte acústic, l'assoliment d'un matís sintàctic.

Qui es proposi algun dia un estudi pregon de la llengua de Carles Riba haurà de consultar necessàriament aquests originals, que alguns col·laboradors de la Fundació Bernat Metge conservem amb gelosia. Hi observarà aquí i allà uns adorables titubeigs fins a la troballa definitiva o unes marcades preferències per certes formes d'expressió, així com un refús sistemàtic d'altres. Carles Riba perseguia, enllà de tota possibilitat gramatical, el corrent normal i bategant de l'idioma. Aquest és el to especial, de sobirana altura, que el mestre ha sabut donar a l'empresa camboniana, motiu d'estupor, avui, de propis i estranys.

Al marge de la seva activitat desplegada dins la Fundació Bernat Metge, Carles Riba havia ofert esporàdicament d'altres versions, com l'*Aululària* (*Comèdia de l'olla*) de Plaute (Barcelona, "La Revista", gener-juny 1926, 36-52), la *Crítica del comunisme* d'Aristòtil (Barcelona, López-Llausàs, 1927; "Biblioteca d'Estudis Socials", II) i la *Medea* d'Eurípides, publicada dins la *Miscel·lània Crexells* (Barcelona, 1929; "Publicacions de la Fundació Bernat Metge", I, 141-189). Hem de recordar, també, la seva revisió, sortida amb pseudònim (Carlos Ibarra), de la traducció de les *Vidas paralelas* per A. Ranz Romanillos (Barcelona, "Raíz y Rama", 1945), així com la seva traducció de la *Historia de la Literatura Latina* d'A. Gudeman (Barcelona, Labor, 1926).

El món clàssic, però, ofereix encara, en la seva obra, d'altres manifestacions. L'impressionant traductor d'Homer, d'Èsquil i de Sòfocles accedí, amb una actitud que realment només és pròpia dels veritables especialistes, a redactar uns *Resums* de Literatura Llatina (Barcelona, 1928) i de Literatura Grega (Barcelona, 1927), models en llur gènere. A uns quants anys abans es remunten les seves *Nocions de Literatura Llatina* (Barcelona, "Minerva", VIII), amb una breu antologia. D'altres visions del pensament o de la literatura de Grècia i de Roma, les trobarem, tothora vigilants i precises, dins els pròlegs dels seus volums traduïts o dins articles que després va reunir en els seus quatre reculls de crítica: *Escolís i altres articles* (1921), *Els marges* (1927), *Per comprendre* (1937) i *...Més els poemes* (1957). Recordem l'article *Sòcrates davant els jutges*, l'estudi *Horaci en les literatures ibèriques*, les *Notes preliminars* a la segona traducció en vers de l'*Odissea* i de les tragèdies de Sòfocles i, d'una manera especial, la seva tesi doctoral sobre la *Nausica* de Joan Maragall, de la qual només ha aparegut un fragment.

Riba va pouar dins el classicisme allò que el fa etern, universal i vàlid com a suprema referència: l'ordre, la ciència del verb, el valor estètic, l'experiment de l'ànima, la idea. L'anàlisi completa i perfecta de la seva poesia, des de les *Estances* (1919) fins a les *Elegies de Bierville* (1942) i a l'*Esbós de tres Oratoris* (1957), només podrà fer-la qui conegui a fons, a més de Hölderlin o Rilke, aquella poesia "heroicament distant" que li fou tan familiar i, encara, aquell paisatge d'Itàlia i de Grècia que va nodrir la seva experiència vital més profunda. Tots aquests elements ens faran veure, dins llur unitat, el sentit de la seva obra de poeta i d'humanista: una obra íntimament vertebrada, com ho foren la seva vida, el seu pensament, el seu magisteri.

Miquel Dolç (Extractes d'*Assaigs sobre la literatura i la tradició clàssiques*)